О. М. Юркевич,
к. е. н., доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-8172-0186

В. П. Залізнюк,
д. держ. упр., доцент, професор кафедри світової економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-7014-0207

О. В. Субочев,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних фінансів,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0003-2316-6735

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.8.73

ЧИННИКИ ЕВОЛЮЦІЇ ІСЛАМСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОКТРИНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ

O. Yurkevich,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Corporate Finance
and Controlling, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

V. Zalizniuk,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department
of World Economics, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, UA

O. Subochev,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of International Finance, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

FACTORS OF THE EVOLUTION ISLAMIC ECONOMIC DOCTRINE IN THE CONTEXT
OF INTERNATIONAL FINANCE DEVELOPMENT

Поштовхом для появи та розвитку індустрії ісламських фінансів був процес, що отримав назву "Ісламське відродження". Значною мірою "Ісламське відродження" другої половини ХХ ст. було обумовлено розчаруванням світськими національними державами і прозахідними правлячими елітами, які домінували в мусульманському світі протягом попередніх десятиліть і які все частіше виявляли ознаки авторитарних, неефективних політичних систем і з відсутньою культурною автентичністю.

Поступова експансія ісламських фінансових послуг виглядала наступним чином: комерційний банкінг (1970 рр.); проєктне фінансування (1980 рр.); ісламське управління активами (1990 рр.); іджара (лізинг) (2000 рр.); сукук / ринок капіталів (2005 рр.); такафул (страхування) (2010 рр.).

Враховуючи дані, а саме: а) динаміку зростання у світі мусульманського населення; б) особливості демографічного складу мусульманського населення та в) наявність існування бази цільової аудиторії для подальшого розширення ринків ісламських фінансових продуктів, можна очікувати подальше екстенсивне зростання індустрії ісламських фінансів протягом найближчих десятиріч.

The article examines the emergence of Islamic financial institutions chronology, as well as identifies the factors and prerequisites for their possible further development.

Until the twentieth century in the Muslim world there hadn't been stable long-term forms of financial institutions that could be defined as "banks". The first banks, in their classical form, belonged to Muslims (corporate "majority") began to appear after the 1920s. The collapse of the colonial system after World War II led to the emergence of new states, including Muslim ones. These states needed their own financial systems — so first national banking institutions in Muslim countries began to appear.

The article states that the impetus for the emergence and development of the Islamic finance industry was a process called the "Islamic Revival". To a large extent, the "Islamic revival" was due to the frustration of secular nation-states and pro-Western ruling elites that had dominated the Muslim world for decades and increasingly showed authoritarian, inefficient political systems without cultural authenticity.

The gradual expansion of Islamic financial services was as follows: commercial banking (1970s); project financing (1980s); Islamic asset management (1990s); ijara (leasing) (2000s); sukuk / capital market (2005s); takaful (insurance) (2010s).

According to IFSB, the total value of assets managed by organizations operating in accordance with Sharia law at the beginning of 2020 amounted to \$2.190 billion, of which: \$1.571.3 billion accounted for bank assets, \$530,4 billion for the Sukuk market, \$61,5 billion — assets of Islamic investment funds, \$27,7 billion — Islamic insurance (takaful). At the same time, Islamic financial institutions operate in 75 countries.

Considering the data, namely: a) the dynamics of growth in Muslim population in the world; b) the peculiarities of demographic composition of Muslim population and c) the existence of targeted base for Islamic financial products and markets expansion, we can expect further extensive growth of Islamic finance industry in the coming decades.

Ключові слова: ісламська економічна доктрина, ісламські фінанси, міжнародна фінансова система, фінансові інститути, Близький Схід.

Key words: Islamic economic doctrine, Islamic finance, international financial system, financial institutions, the Middle East.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З середини минулого століття під впливом загальної "реісламізації" виникла і почала активно розвиватися, так звана, ісламська фінансова система, основою функціонування якої є мусульманське право з низкою заборон, джерелом яких є релігія — Іслам. За останні двадцять років сектор ісламських фінансів зазнав істотного зростання і на сьогодні за обсягами активів становить близько \$1.814 трлн (шестиразове збільшення за останнє десятиліття). Велика кількість транснаціональних фінансових інститутів беруть участь у тій чи іншій формі, в ісламських фінансах, як глобальні банківські, інвестиційні, консалтингові, бухгалтерські або інформаційні компанії [1]. І хоча на сьогодні цей сегмент глобальних фінансів все ще дуже незначний (не перевищує 1—1,5 % від сукупних світових фінансових активів), тим не менше, в деяких мусульманських країнах ісламські фінанси вже відіграють суттєву роль.

Зважаючи на зростаючу кількість мусульман у світі та за умов якісного розвитку цієї індустрії, ісламські фінанси можуть, у перспективі, сформувати окрему "нішу" у глобальній фінансовій системі. З оглядом на вищевикладене, вважаємо дослідження передумов виникнення ісламської економічної доктрини, її еволюції та перспектив подальшої трансформації — актуальним науковим завданням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На разі існує велика кількість публікацій в контексті дослідження історичних подій, що визначали формування та розвиток соціально-економічних інститутів — від доісторичного періоду до сучасних часів. Водночас, ці події розглядаються під різними кутами: соціальним, культурологічним, релігійним, економічним тощо. Серед вітчизняних та іноземних дослідників цій проблемі присвячено дослідження О.М. Мозгового, О.М. Юркевич, О.В. Субочева [2—6], В.В. Корнєєва [7]. Серед Дж. Кассіді [8], Т. Курана [9] та інших.

Академічними науковими дослідженнями цієї проблематики займаються також численні дослідні та навчальні організації, серед яких можна назвати: Ісламський економічний інститут (Джидда), Інститут ісламського банкінгу та страхування (Лондон), Ісламська фінансова Академія (Дубай), Міжнародний центр освіти ісламських фінансів (Куала-Лумпур). Також практичними проблемами розвитку індустрії займаються такі авторитетні міжнародні організації: Ісламський банк розвитку, Бухгалтерська та аудиторська організація Ісламських фінансових інститутів, Рада Ісламських фінансових послуг, Всесвітній ісламський економічний форум та ін. [1].

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є, за допомогою методів систематизації та узагальнення, дослідити хронологію появи ісламських фінансових інститутів, а також визначити фактори та передумови їх можливого подальшого розвитку. Відповідно, об'єктом дослідження є процес появи та розвитку ісламських фінансових інститутів. Предметом дослідження є історичні події та їх наслідки, в контексті розвитку міжнародних фінансів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аж до ХХ ст. у мусульманському світі не існувало стійких тривалих форм фінансових інститутів, які можна було визначити як "банки". Перші банки, в їх класичній формі, які належали мусульманам (корпоративна "більшість") почали з'являтися після 1920-х років. Розпад колоніальної системи після Другої Світової війни обумовив появу нових держав, у тому числі мусульманських. Цим державам були потрібні власні фінансові системи — так почали з'являтися перші національні банківські установи мусульманських країн.

З другої половини ХХ ст. у мусульманському світі, перш за все на Близькому Сході, починається процес що отримав назву "Ісламське відродження" (Islamic revival) — термін, яким позначають різні види розповсюдження

або посилення ісламу. Важливу роль у цьому зіграла релігійна концепція — таджід, яка проявлялася протягом всієї історії ісламу в періодичних закликах до відновлення основоположних релігійних принципів в суспільних відносинах.

Значною мірою "Ісламське відродження" другої половини XX століття було обумовлено розчаруванням світськими національними державами і прозахідними правлячими елітами, які домінували в мусульманському світі протягом попередніх десятиліть і які все частіше виявляли ознаки авторитарних, неефективних політичних систем і з відсутньою культурною автентичністю.

У науковій літературі "Ісламське відродження" — це зонтичний термін, що охоплює "безліч різноманітних рухів, як нетерпимих і замкнутих, так і плюралістичних; як прихильних до науки, так і антинаукових; як переважно релігійних, так і переважно політичних; як демократичних, так і авторитарних; як мирних, так і войовничих" [10].

Саме на хвилі Ісламського відродження почали створюватися різноманітні реформістсько-політичні рухи та проводилися законодавчі реформи на основі шаріату. Своєю чергою, академічне середовище запропонувало свої ідеї і концепції щодо нових організаційних форм ведення господарської діяльності, які будуть узгоджуватися з релігійними вимогами. Так, значні роботи, присвячені цій тематиці, було зроблено: Said Gilani (1947), Muhammad Uzair (1955), Abdullah al-Araby (1967), Nejatullah Siddiqi (1961, 1969), al-Najjar (1971), Baqir al-Sadr (1961, 1974).

У середині XX ст. вже функціонували певні фінансові інститути що нагадували ісламський банкінг. Наприкінці 1950-х років у сільській місцевості Пакистану діяла фінансова установа, яка видавала мікрокредити місцевим мешканцям, не стягуючи відсотки [11].

У 1963 році у сільській місцевості Єгипту (м. Міт Гамр) було офіційно засновано перший сучасний ісламський банк — Mit Ghamr Savings Bank. Піонером-засновником був економіст Ахмад Ельнаггар (Dr. Ahmad Elnaggar). Бізнес-модель складалася з використання заощаджень населення для видачі кредитів (локально) на основі спільної участі вкладників у доходах установи. Проект особливо не рекламувався через побоювання бути звинуваченим в ісламському фундаменталізмі, з яким у той час активно боровся режим Гамалія Насера. У 1968 році експеримент був закритий урядом, проте багато хто оцінив його як успішний [2]. На той час у країні функціонувало вже дев'ять подібних банків. У 1972 році проект Mit Ghamr Savings став частиною Nasr Social Bank, який досі працює в Єгипті [2; 12].

Приблизно у цей самий час (1963 р.) у Малайзії урядом було засновано Pilgrims Saving Corporation, основними цілями якої було: а) допомагати мусульманам зберігати кошти для покриття витрат (транспортних, страхових, тощо) на здійснення хаджу; б) надавати можливість мусульман інвестувати заощадження способом, що узгоджується з релігійними вимогами (халаль). І хоча на початку своєї діяльності Pilgrims Saving Corporation не була банком, у прямому розумінні, але ж повністю функціонувала на основі концепції ісламського банкіngu, при та інвестуючи кошти в низькоризиковані активи — нерухомість, державні цінні папери. З часом (у 1969 році), ця фінансова установа перетворилася на повноцінний інвестиційний фонд Pilgrims Management and Fund Board, відомий зараз як Tabung Hajj [2].

Саме ці дві фінансові установи — Mit Ghamr Savings та Pilgrims Saving Corporation, в основі бізнес-моделі яких було покладено механізм діяльності європейських ощадних банків — класичних німецьких Sparkasse (від нім. sparen — заощаджувати та нім. kasse — каса) були піонерами індустрії ісламських фінансів, а їх відносний

комерційний успіх поклав початок розвитку різноманітних ісламських фінансових послуг та інструментів.

Починаючи з 1970-х років, у процес створення індустрії ісламських фінансів залучаються уряди мусульманських країн, їх роль стає проактивною. Проводиться низка міжнародних конференцій найвищого рівня, наприклад, Конференція міністрів фінансів ісламських країн (Карачі, 1970 р.), масштабне вивчення потенціалу ісламських інститутів на рівні єгипетського уряду (1972 р.), Перша Міжнародна конференція з ісламської економіки (Мекка, 1976 р.), Міжнародна економічна конференція (Лондон, 1977 р.). Результатом таких зустрічей стає створення інституційної архітектури регулювання галузі.

Значний поштовх для подальшого поширення ісламського банківського сектору в ці роки надав вплив "нафтодоларів" у країни Перської затоки і загальна тенденція "ре-ісламізації" після війни Судного дня і нафтової кризи 1973 року. Одним з наслідків Нафтової кризи 1973 року (відомої також як "нафтове ембарго") стало триразове підвищення ціни на нафту — з \$3 до \$12 за барель, що дозволило країнам-експортерам отримувати надприбутки. Саме завдяки ним було профінансовано створення двох міжнародних фінансових груп, які сформували ядро ісламського банкіngu — Dar al-Mal al-Islami Group (1981, Бахрейн) та Al-Bakara Group (1982, Саудівська Аравія), з статутним капіталом 1 млрд дол. [13].

У 1975 році при організації "Ісламська Конференція" було створено Ісламський банк розвитку (Islamic Development Bank) з місією фінансування крупних інфраструктурних проектів і у країнах-членах. Капітал банку було утворено за рахунок внесків країн-засновників, головними з яких є Саудівська Аравія, Судан, Кувейт, Лівія, Туреччина, ОАЕ, Іран, Єгипет, Індонезія, Пакистан. Також у 1975 р. з'явився перший сучасний комерційний ісламський банк — Ісламський банк Дубая (Dubai Islamic Bank — DIB) [2].

У 1979 році вперше з'явилося ісламське страхування або такафул (традиційні форми страхування підпадають під заборону і трактуються як гарар — зайва невизначеність та мейсір — азартні ігри). В Судані було засновано — the Islamic Insurance Company of Sudan [14].

Протягом 80-х років в індустрії ісламських фінансів спостерігалися суперечливі тенденції. З одного боку, вона нарощувала експансію, пропонуючи мусульманам депозити з "великими вигодами" та "релігійними гарантіями". Для підтримки залучали ісламських правознавців, які активно видавали фетви (богословсько-правовий висновок) про засудження традиційних фінансових інститутів і заохочення їх ісламських аналогів. Відбулися перші випадки впровадження системи державного регулювання, наприклад, уряд Пакистану в 1980 році ухвалив нормативно-правову базу для великої частини ісламських інструментів. З іншого боку, деякі світські мусульманські політичні режими, стурбовані посиленням ісламістських рухів (які спирались у тому числі на фінансову незалежність) запустили медіа-кампанії проти ісламських банків. Наприклад, дії єгипетського уряду Гамалія Насера у 1988 році викликали банківську паніку та призвели до банкрутства деяких ісламських фінансових інститутів [2].

У 1990 році в Алжирі з метою підготовки стандартів бухгалтерської звітності, аудиту, управління, етики та шаріату для ісламських фінансових інститутів було створено Бухгалтерську і аудиторську організацію для ісламських фінансових інститутів (The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions — AAOIFI). Також у цьому році вперше з'явився ринок сукук — ісламської альтернативи звичайним облігаціям. Перша емісія паперів була здійснена компанією Shell MDS у Малайзії [2].

У 1999 році у Бахреїні було впроваджено індикатор ісламського фондового ринку — Dow Jones Islamic

Рис. 1. Еволюція ісламського банківства, фінансових продуктів і послуг, "Нові часи"

Market Index (DJIIM). DJIIM був першим індексом, створеним для інвесторів, які віддають перевагу інвестиціям у відповідності з мусульманським правом. В основі розрахунку DJIIM лежить методологія промислового індексу Доу-Джонса (англ. Dow Jones Industrial Average) лише з тією різницею, що DJIIM має додаткові два рівні відбору компаній до лістингу:

- компанії які не займаються забороненими ісламом видами бізнесу (харам), у тому числі звичайними фінансовими послугами, оскільки там присутні відсотки, фіксований дохід, деривативи тощо;

- компанії які відповідають встановленим нормативам фінансових коефіцієнтів щодо боргового навантаження, частки відсоткового доходу у своєму балансі тощо.

У 2002 році у Малайзії було засновано Раді ісламських фінансових послуг (англ. The Islamic Financial Services Board, IFSB), метою діяльності якої є стандартизація та гармонізація роботи та нагляду за ісламськими фінансовими інститутами, стандартів достатності капіталу, управління ризиками і корпоративного управління [2].

Перший ісламський комерційний банк заснований за межами мусульманського світу було створено у Лондоні, в 2004 році — Islamic Bank of Britain, а до цього в 1996 році американський міжнародний банк — Citibank почав надавати ісламські банківські послуги в Бахреїні, заснувавши там Citi Islamic Investment Bank [2].

На початку XXI ст. ісламські фінанси стають найбільш швидкозростаючим сегментом світової фінансової системи. Протягом перших років з початку століття, до глобальної фінансової кризи 2008 р., ісламська фінансова індустрія зростала із швидкістю 10–15% на рік [14].

У 2008 році ісламський банківський сектор складався із 300 інститутів, поширених в 51 країні, включаючи Сполучені Штати, а також з 250 взаємних фондів, які діяли відповідно до ісламських принципів ведення бізнесу. Найбільш відомими з них є: міжнародний Ісламський банк розвитку (Islamic Development Bank), еміратський Ісламський банк Дубая (Dubai Islamic Bank), саудівський "Аль-Раджі Банк" (Al-Rajhi Bank), іранський "Банк Меллі" (Bank Melli), малайзійський "Банк Муамалат Малайзія Берхад" (Bank Muamalat Malaysia Berhad) та ісламський інвестиційний банк "Фінансова компанія Заливу" (Gulf Finance House), розташований у Бахреїні [1].

У ході глобальної фінансової кризи 2008 року жоден ісламський банк не був визнаний банкрутом (через консервативність моделі ісламських фінансів та прямої

заборони спекуляції і надмірного ризику). Проте зниження вартості нерухомого майна і корпоративних паперів — двох головних сегментів ісламських банків, негативно вплинуло на стан індустрії.

Згідно з даними IFSB сукупна вартість активів, що знаходилися під управлінням організацій, діючих відповідно до вимог шаріату на початок 2020 року складала \$2.190 млрд, з яких: \$1.571,3 млрд приходилося на банківські активи, \$530,4 млрд на ринок сукук, \$61,5 млрд — активи ісламських інвестиційних фондів, \$27,7 млрд — ісламське страхування такафул [15]. При цьому ісламські фінансові інститути здійснюють діяльність у 75 країнах світу.

Розвиток ісламських фінансів в Нові часи (з середини XX ст.) у систематизованому та ілюстративному вигляді наведено на рисунку 1.

На сьогодні сегменти ісламських фінансів класифікуються, вимірюються та регулюються відповідно до таких видів бізнесу: комерційні банківські послуги; фінансування торгівлі; страхування; операції на ринку капіталу; інвестиційно-банківські послуги; операції з акціонерним і венчурним капіталом. Почавши з простих банківських продуктів, ісламські фінанси поступово охопили і такі комерційні сфери, як: ринок капіталів, управління активами та страхування. При цьому, поступова експансія ісламських фінансових послуг виглядала так [1]:

- комерційний банківський сектор — 1970 рр.;
- проектне фінансування — 1980 рр.;
- ісламське управління активами — 1990 рр.;
- іджара (лізинг) — 2000 рр.;
- сукук / ринок капіталів — 2005 рр.;
- такафул (страхування) — 2010 рр.

На сьогодні ісламські фінансові інститути можуть функціонувати в різних формах, а саме [1]:

- повноцінні ісламські установи, наприклад: Islami Bank Bangladesh Ltd, Meezan Bank (Пакистан), Bank Negara Malaysia (BNM) тощо;

- ісламські вікна в традиційних фінансових установах, наприклад: Commercial Bank of Dubai (ОАЕ), HSBC, American Express Bank, ANZ Grindlays, BNP Paribas, Chase Manhattan, UBS, Kleinwort Benson, Commercial Bank of Saudi Arabia, Ahli United Bank Kuwait, Riyadh Bank;

- ісламські дочірні компанії традиційних фінансових інститутів, наприклад: Citi Islamic Investment Bank (Бахрейн) — дочірня компанія Citibank, Noriba Bank — дочірня компанія UBS тощо.

Окремою властивістю ісламських фінансів яка привертає багато уваги є їх швидке зростання, що підтвер-

Рис. 2. Прогнозовані зміни розміру населення світу, за приналежністю до релігійних груп, протягом 2010–2050 рр.

Джерело: [17].

джується статистикою. Так, ісламський банківський сектор з 2000 по 2009 рік демонстрував щорічне зростання близько 17,6 % (в той час як активи традиційних банків розвинутих країн зростають у середньому не більше ніж на 4–5 % за рік) [16].

Зрозуміло, що основною причиною швидкого зростання є низька статистична база — ще декілька десятиріч тому індустрія була створена буквально з нуля. Крім того, стабільно високі ціни на нафту, забезпечуючи близькосхідним країнам притік нафтодоларів, сприяли накопиченню значних фінансових ресурсів, які активно інвестувалися, в тому числі і в заснування нових фінансових установ індустрії. Проте, на сьогодні частка активів ісламської банківської індустрії все ще мала, і становить приблизно 1,25 % від всієї світової банківської системи. Згідно з дослідженням компанії Ernst&Young, ісламський банкінг складає також лише незначну частку усіх банківських активів мусульман. Наприклад, у Саудівській Аравії активи ісламських банків складають ледь половину всіх банківських активів, в Індонезії, країні з найбільшим у світі мусульманським населенням, ісламський банківський бізнес сьогодні займає менш ніж 5 % ринку.

Попри десятиліття стрімкого розвитку, все ще залишаються без чіткої відповіді головні концептуальні питання: а) чи є доктрина ісламських фінансів конкурентоспроможною взагалі і, б) чи здатна вона сформуватися як самодостатня ланка глобального фінансового простору, з ефективним механізмом інтегрування зовнішніх фінансових агентів (або залишиться виключно нішевим явищем низки регіональних ринків).

Проте поки що переважна більшість, як науковців так й експертів міжнародних фінансових організацій, очікує подальший розвиток індустрії ісламських фінансів, принаймні протягом наступних кількох десятиліть. Головним чинником цього є збільшення кількості мусульманського населення у світі. За даними демографічного дослідження Pew Research Center, іслам є найшвидше зростаючою релігією у світі (рис. 2). За умов лінійної екстраполяції сьогоденної динаміки зростання населення, приріст мусульман до 2050 року складе 73,0%, в той час як приріст усього населення світу — лише 35,0%.

Така динаміка зростання визначається особливостями демографічного складу мусульманського населення. Наприклад, за показником вікового розподілу релігійна група мусульман містить найвищий відсоток молодшого населення — 34,0% (для порівняння, 27,0% у світі в цілому), показник рівня фертильності жінок також значно перевищує середньосвітовий і складає 3.1 проти 2.5 [17].

Сьогодні у світі приблизно 1,8 млрд мусульман, що складає 24,0% від усього населення (7,8 млрд). Дослідження Pew Research Center свідчать, що переважна їх більшість є релігійно-консервативними.

Як у будь-якій релігійній групі, звичай мусульман різняться залежно від багатьох факторів, включаючи місце проживання, але їх всюди об'єднують базові принципи віри і практика певних релігійних ритуалів. Однак в інших областях єдності менше. Так, опитування у 39 країнах щодо впровадження юридичного кодексу на основі ісламського права (шаріату), як офіційного закону країни, дало різні результати. Наприклад, майже всі мусульмани в Афганістані (99,0 %), більшість в Іраку (91,0 %) та Пакистані (84,0 %) підтримують ісламське право в якості офіційного закону. Проте, в деяких інших країнах, особливо у Східній Європі та Центральній Азії, зокрема Туреччині (12,0 %), Казахстані (10,0 %) та Азербайджані (8,0 %), за це висловлюється порівняно невелика частка населення [17]. Проте ці дані свідчать про існування бази цільової аудиторії для подальшого розширення ринків ісламських фінансових продуктів.

У багатьох мусульманських країнах (окрім країн Перської затоки) велика частка населення не має доступу до фінансових послуг — лише 24 % громадян мають банківський рахунок і 7 % мають доступ до офіційного фінансування, порівняно з 44 % та 9 % відповідно для не мусульманського населення [17]. Також принципи розподілу ризиків та безпосередній зв'язок кредиту із заставою означають, що ісламський банкінг добре підходить для фінансування малого та середнього бізнесу (тим самим сприяючи більш інклюзивному зростанню), а сукуп виявився ефективним інструментом фінансування інфраструктурних проектів, що також може сприяти підтримці інвестицій та зростанню.

ВИСНОВКИ

Поштовхом для появи та розвитку індустрії ісламських фінансів був процес, що отримав назву "Ісламське відродження". Значною мірою "ісламське відродження" другої половини ХХ ст. було обумовлено розчаруванням світськими національними державами і прозахідними правлячими елітами, які домінували в мусульманському світі протягом попередніх десятиліть і які все частіше виявляли ознаки авторитарних, неефективних політичних систем і з відсутньою культурною автентичністю.

Саме на хвилі Ісламського відродження почали створюватися різноманітні реформістсько-політичні рухи та проводитися законодавчі реформи на основі шаріату. Своєю чергою академічне середовище запропонувало свої ідеї і концепції щодо нових організаційних форм ведення господарської діяльності, які будуть узгоджуватися з релігійними вимогами.

Попри десятиліття стрімкого розвитку, все ще залишаються без чіткої відповіді головні концептуальні питання: а) чи є доктрина ісламських фінансів конкурентоспроможною взагалі і, б) чи здатна вона сформуватися як самодостатня ланка глобального фінансового простору, з ефективним механізмом інтегрування зовнішніх фінансових агентів (або залишиться виключно "нішевим" явищем низки регіональних ринків). Проте поки що переважна більшість як науковців, так й експертів міжнародних фінансових організацій очікує подальший розвиток індустрії ісламських фінансів, принаймні протягом наступних кількох десятиліть.

Враховуючи наведені дані, а саме: а) динаміку зростання у світі мусульманського населення; б) особливості демографічного складу мусульманського населення та в) наявність існування бази цільової аудиторії для подальшого розширення ринків ісламських фінансових продуктів, можна стверджувати, що численні прогнози щодо подальшого екстенсивного зростання індустрії ісламських фінансів протягом найближчих десятиріч, на нашу думку, є цілком об'єктивними.

Література:

1. Мозговой О.М., Юркевич О.М., Субочев О.В. Сучасний стан індустрії ісламських фінансів: статистика якісного розвитку. Науковий журнал "Інвестиції: практика та досвід". № 7. 2017. С. 8—14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5445&i=1>
2. Мозговой О.М., Юркевич О.М., Субочев О.В. Сутність та розвиток доктрини ісламських фінансів. Економіка України, № 1 (674) 2018. С. 71—82.
3. Мозговой О.М., Юркевич О.М., Субочев О.В. Сутність та розвиток доктрини ісламських фінансів. Економіка України. № 2 (675). 2018. С. 65—79.
4. Субочев О.В., Юркевич О.М., Лихолет С.І. Структуровані фінанси як окремий елемент глобальної фінансової системи. "Економіка та держава". № 11. Листопад 2020 р. С. 47—53 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4786&i=7>
5. Мозговой О.М., Юркевич О.М., Субочев О.В. Основні моделі функціонування ісламських фінансів: критичний погляд. Науковий журнал "Інвестиції: практика та досвід". № 6, 2017. С. 20—25 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5422&i=3>
6. Мозговой О.М., Юркевич О.М., Субочев О.В. Порівняльне правознавство як інструмент дослідження фінансових систем (на прикладі мусульманських країн). Науковий журнал "Інвестиції: практика та досвід", № 21, листопад 2020 р. С. 16—22 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7201&i=2>
7. Корнєєв В.В. Ісламська фінансова модель: особливості розвитку. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012 рік. Вип. 1 (44). С. 312—318.
8. Cassidy, John. "Islam and the Lagging Economies of the Arab World". The New Yorker. August 1. 2011.
9. Timur Kuran. "The Long Divergence: How Islamic Law Held Back the Middle East". Foreign Affairs. March 1, 2011.
10. Lapidus Ira M. A History of Islamic Societies. Cambridge University Press (Kindle edition). 2014. 384 p.
11. Wilson R. Banking and Finance in the Arab Middle East. New York: St Martin's Press, 1983, 208 p.
12. Khan M.A. What Is Wrong with Islamic Economics? — Edward Elgar Publishing, 2013, p. 292.
13. Andrew W. Mullineux, Victor Murinde. Handbook of International Banking. Edward Elgar, UK, 2003. 795 p.
14. Islamic Banks and Financial Stability: An Empirical Analysis. Martin Cihak, Heiko Hesse. IMF Working Paper, January 2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp0816.pdf>
15. The Islamic Financial Services Board. Islamic Financial Services Industry Stability Report, 2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ifsb.org/sec03.php#REPORTS>
16. Islamic finance: Big interest, no interest. The Economist. The Economist Newspaper Limited. Sep 13, 2014. Retrieved 15 September 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21617014-market-islamic-financial-products-growing-fast-big-interest-no-interest>
17. Pew Research Center. Muslims and Islam: Key findings in the U.S. and around the world (2017). [Елект-

ронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/08/09/muslims-and-islam-key-findings-in-the-u-s-and-around-the-world/>

References:

1. Mozgovyy, O.M. Yurkevych, O.M. and Subochev, O.V. (2017), "The current state of the Islamic finance industry: qualitative development statistics", Investitsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 7, pp. 8—14, available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5445&i=1> (Accessed 20 July 2021).
2. Mozgovyy, O. Yurkevych, O. and Subochev, O. (2018), "The essence and development of the Islamic finance doctrine", Ekonomika Ukrainy, vol. 1 (674), pp. 71—82.
3. Mozgovyy, O. Yurkevych, O. and Subochev, O. (2018), "The essence and development of the Islamic finance doctrine", Ekonomika Ukrainy, vol. 2 (675), pp. 65—79.
4. Subochev, O. Yurkevych, O. and Lykholet, S. (2020), "Structured finance as a separate element of global financial system", Ekonomika ta derzhava, vol. 11, pp. 47—53, available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4786&i=7> (Accessed 20 July 2021).
5. Mozgovyy, O. Yurkevych, O. and Subochev, O. (2017), "Basic models of Islamic finance: a critical view", Investitsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 6, pp. 20—25, available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5422&i=3> (Accessed 20 July 2021).
6. Yurkevich, O., Subochev, O. and Mozgovyy, O. (2020), "Comparative law as a tool for studying financial systems (on the example of Muslim countries)", Investitsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 21—22, pp. 16—22, available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7201&i=2> (Accessed 20 July 2021).
7. Korneev, V. (2012), "Islamic financial model: features of development", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 1 (44), pp. 312—318, available at: http://vse.odne.u.edu.ua/files/full/1_44_2012/312-318.pdf (Accessed 20 July 2021).
8. Cassidy, J. (2011), "Islam and the Lagging Economies of the Arab World", The New Yorker, February 20, available at: <https://www.newyorker.com/magazine/2011/02/28/prophet-motive-john-cassidy> (Accessed 20 July 2021).
9. Kuran, T. (2011), The long divergence: how Islamic law held back the Middle East, Princeton University Press, Princeton, USA.
10. Lapidus, I. (2014), A History of Islamic Societies, Cambridge University Press, London, UK.
11. Wilson, R. (1983), Banking and Finance in the Arab Middle East, St Martin's Press, NY, USA.
12. Khan, M. (2013), What Is Wrong with Islamic Economics?, Edward Elgar Publishing, UK.
13. Mullineux, A. and Murinde, V. (2003), Handbook of International Banking, Edward Elgar, UK.
14. Cihak, M. and Hesse, H. (2008), "Islamic Banks and Financial Stability: An Empirical Analysis", IMF Working Paper, [Online], January 2008, available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp0816.pdf> (Accessed 20 July 2021).
15. The official site of Islamic Financial Services Board (2019), "Islamic Financial Services Industry Stability Report", available at: <https://www.ifsb.org/sec03.php#REPORTS> (Accessed 20 July 2021).
16. The Economist (2014), "Islamic finance: Big interest, no interest", available at: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21617014-market-islamic-financial-products-growing-fast-big-interest-no-interest> (Accessed 20 July 2021).
17. The official site of Pew Research Center (2017), "Muslims and Islam: Key findings in the U.S. and around the world", available at: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/08/09/muslims-and-islam-key-findings-in-the-u-s-and-around-the-world/> (Accessed 20 July 2021).

Стаття надійшла до редакції 21.07.2021 р.